

Agnieszka Czajkowska*

Uniwersytet Łódzki

ORCID 0000-0002-7445-887X

ETOS PRACY NAUKOWCA W ŚWIEŁE NAUCZANIA ŚWIĘTEGO JANA PAWŁA II Z PERSPEKTYWY FINANSISTY

Streszczenie

Autor tekstu przyjmuje tezę, że w świetle nauczania św. Jana Pawła II etos pracy naukowca jest powołaniem do głoszenia prawdy. Głównym celem artykułu jest wskazanie podstawowych nurtów przekazów do ludzi świata uniwersyteckiego, określających etos pracy naukowców, jakimi są służba prawdzie, służba narodowi realizowana przez kulturę, której nauka jest integralną częścią i zaufanie do najwyższego Władzy, którym jest Bóg.

Cele pośrednie badania są próbą odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Jaka jest etyka nauki oraz funkcja pedagogiczna i środowiskowa uczelni w opinii Jana Pawła II?
- Jaka jest istota pedagogiki personalistycznej według Papieża i edukacyjna rola naukowca?
- Jaka jest misja uczelni i zadania naukowca według Jana Pawła II?
- Jak należy rozumieć poszukiwanie prawdy i ministerialną rolę naukowca-finansisty podczas pandemii?

Słowa kluczowe: *finansista, etos, etyka, praca naukowca, nauczanie Świętego Jana Pawła II*

---

* Agnieszka Czajkowska – dr hab. nauk ekonomicznych, prof. UŁ, Katedra Finansów Korporacji, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytetu Łódzkiego. W 2020 roku Słuchaczka Studiów Podyplomowych Dziedzictwo Myśli Świętego Jana Pawła II Wyższej Szkoły Kultury Społecznej i Medialnej w Toruniu.

Summary

Ethos of work of a scientist's work in the light of the teaching of Saint John Paul II from the perspective of a financier

The article adopts the thesis that, in the light of the teaching of Saint John Paul II, the ethos of a scientist's work is a vocation to proclaim the truth. The main purpose of the article is to indicate the fundamental currents of messages to the people of the university world, determining the ethos of scientists' work, which are the service to the truth, service to the nation realized by the culture of which science is an integral part and trust in the ultimate Authority, which is God.

The intermediate goals of the study are an attempt to answer the following research questions:

- What is the ethics of science and the pedagogical and community function of the university in the opinion of John Paul II?
- What is the essence of personalistic pedagogy according to the Pope and the educational role of a scientist?
- What is the mission of the university and the tasks of a scientist according to John Paul II?
- How should the search for truth and the ministerial role of the scientist-financier during a pandemic be understood?

Keywords: *financier, the ethos, the ethics, a scientist's work, the teaching of Saint John Paul II*

Wstęp

Słowa Jana Pawła II wygłoszone do młodzieży na Westerplatte w 1987 r. „wymagajcie od siebie, chociażby nikt od was nie wymagał” stały się mottem życiowym Autorki niniejszego artykułu i motywacją do uczenia się, studiowania oraz podążania drogą powołania naukowca. Powyższe zdanie (motto) było także powodem do zastanowienia się: dlaczego Papież zapytany o najważniejsze zdanie w Biblii wskazał słowa Jezusa, który daje receptę jak być Jego uczniem „**Jeżeli będziesz trwać w nauce mojej, będziecie prawdziwie moimi uczniami i poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli**”¹. Trwanie w nauce Jezusa prowadzi do poznania prawdy: o świecie, o sobie samym, o Bogu. Z kolei poznanie tej prawdy prowadzi do wolności. Papież był wielkim zwolennikiem tezy, że prawda jest zakorzeniona w wolności i nie ma wolności bez prawdy. Jan Paweł II sam uczył podążania drogą prawdy o świecie i człowieku. Stawiał wysokie wymagania sobie i innym.

W artykule przyjęto tezę, że etos pracy naukowca w świetle nauczania świętego Jana Pawła II jest powołaniem do głoszenia prawdy.

¹ Biblia Tysiąclecia, Ewangelia Świętego Jana 8, 32.

Głównym celem artykułu jest wskazanie fundamentalnych nurtów przesłań do ludzi świata uniwersyteckiego, wyznaczających etos pracy naukowca, jakimi są służba prawdzie, służba narodowi realizowana przez kulturę, której integralną częścią jest nauka oraz zaufanie ostatecznemu Autorytetowi, jakim jest Bóg.

Celami pośrednimi opracowania jest próba odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

- Na czym polega etyka nauki i funkcja pedagogiczno-wspólnotowa uniwersytetu w opinii Jana Pawła II?
- Jaka jest istota pedagogiki personalistycznej według Papieża i rola wychowawcza naukowca?
- Jaka jest misja uniwersytetu i zadania naukowca według Jana Pawła II?
- Jak należy rozumieć poszukiwanie prawdy i służebną rolę naukowca-finansisty w okresie pandemii?

Podejmując próbę odpowiedzi na postawione pytania badawcze i cele pośrednie uporządkowano teksty i wypowiedzi Jana Pawła II biorąc pod uwagę jego odniesienie do wymienionych zagadnień i problemów.

1. Etyczność nauki i funkcja pedagogiczno-wspólnotowa uniwersytetu

Ks. bp prof. Ignacy Dec stwierdził: „Etyczność nauki zdaniem Jana Pawła II winna rozciągać się na całość procesu naukowego, poczynając od wyboru odpowiednich właściwych przedmiotów, tematów badawczych poprzez stosowanie odpowiednich metod, aż do właściwego moralnego zastosowania owoców badań naukowych”². Zdaniem Jana Pawła II Uniwersytet powinien dążyć do prób tworzenia syntezy wyższego rzędu.

Dnia 6 czerwca 1979 r. na spotkaniu ze wspólnotą KUL na Jasnej Górze Papież powiedział: „uniwersytet jest wspaniałym środkiem do celu. Instytucja uniwersytetu jest jednym z arcydzieł kultury”.

Ks. prof. Krzysztof Góźdz stwierdził: „Odkąd powstały uniwersytety w XIII w., ich celem było poznanie prawdy. Celem uniwersytetu jest poszukiwanie prawdy kulminującej w Bogu”. Poszukiwanie prawdy nie da się oddzielić od Boga, od moralności”³. Prawda zobowiązuje, słowo zobowiązuje. Trzeba chcieć słuchać

² I. Dec, *Misja uniwersytetu w nauczaniu Jana Pawła II* – prelekcja wygłoszona na: XIII Międzynarodowy Kongres „Katolicy a wychowanie – współczesne wyzwania szkolnictwa wyższego i nauki ku czci śp. JEm. ks. kard. Zenona Grocholewskiego”, Toruń 2020.

³ K. Góźdz, *Teologia i uniwersytet w poszukiwaniu i służeniu prawdzie według Josepha Ratzingera Benedykta XVI* – prelekcja wygłoszona na: XIII Międzynarodowy Kongres „Katolicy a wychowanie – współczesne wyzwania szkolnictwa wyższego i nauki ku czci śp. JEm. ks. kard. Zenona Grocholewskiego”, Toruń 2020.

prawdy. Według ks. bpa prof. Ignacego Deca „uniwersytet to nie tylko badania naukowe i dydaktyka, ale osobowa formacja i kształtowanie osobowości profesorów i studentów według odpowiednich wartości. Papież wiedział, że uniwersytety wytworzyły metodę kształtowania umysłów i serc w relacji młodzieży w relacji mistrz i uczeń. Tę funkcję kształceniowo-wychowawczą trzeba dzisiaj odrodzić. (...) Pracownik naukowy uczelni wyższej – zdaniem Jana Pawła II – winien być nie tylko kompetentnym przekazicielem wiedzy, ale także kompetentnym wytrawnym wychowawcą, który troszcząc się o rozwój własnego człowieczeństwa przyczynia się także do wzrastania w człowieczeństwie swoich studentów”⁴.

Papież wielokrotnie zwracał się do nauczycieli i naukowców z prośbą o pomoc młodemu pokoleniu w odnajdowaniu sensu egzystencji, poszukiwaniu tego, co zbliża do transcendencji, ponieważ:

człowiek dzisiejszej cywilizacji jest w jakiś sposób niewrażliwy na «sprawy ostateczne». Z jednej strony na rzecz takiej niewrażliwości działa to wszystko, co się nazywa sekularyzacją i sekularyzmem, z konsekwentną postawą konsumpcyjną, nastawioną na używanie dóbr tego świata. Z drugiej strony przyczyniły się do tego w jakiejś mierze «doczesne piekła», jakie zgotowało nam mijające stulecie»⁵.

2. Pedagogika personalistyczna i rola wychowawcza naukowca

Jak pisał ks. Paweł Bortkiewicz:

W personalistycznej i konsekwentnej koncepcji świętego Jana Pawła II uniwersytet jest wspólnotą ludzi służących prawdzie. Jest to prawda o rzeczywistości, w której centrum znajduje się człowiek, oglądany w perspektywie integralnej, także transcendentalnej, a więc w perspektywie Boga. W takiej wizji wspólnoty ludzi poszukujących, odkrywających, interpretujących i przyswajających prawdę, uniwersytet nie jest firmą usługową, świadczącą usługi z zakresu oferty edukacyjnej, nie jest też miejscem nastawionym na produkcję wyrobów mających zastosowanie gospodarcze. Sensem jego istnienia jest poszukiwanie prawdy i zdobywanie mądrości. A to zakłada w sposób priorytetowy rozumienie uniwersytetu jako uczelni, specyficznej szkoły. Takie rozumienie uniwersytetu tkwiło dogłębnie w myśli już u Karola Wojtyły, w okresie jego posługi profesorskiej i bezpośredniego, osobistego zaangażowania w naukę i dydaktykę [...] Dla Jana Pawła II mądrość jest zarówno przymiotem samego Boga, jak i cnotą moralną. W tak przyjętej perspektywie nie można absolutnie utożsamiać mądrości ze sferą intelektu. Byłoby to jej radykalne zawężenie»⁶.

⁴ I. Dec, *Misja uniwersytetu w nauczaniu*.

⁵ Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1996, s. 139.

⁶ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł II do polskiego środowiska uniwersyteckiego*, „Studia i Materiały”, nr 198, Poznań 2019, s. 94, 220.

Ks. Kard. Karol Wojtyła pisał:

Uniwersytet bowiem niewątpliwie jest szkołą. Praca tych, którzy w nim pracują polega na nauczaniu, a praca studentów z kolei polega na uczeniu się. (...) Zarówno nauczanie, jak i uczenie się jest organicznie powiązane z uprawianiem nauki. I to stanowi o specyfice i odrębności uniwersytetu. (...) Uniwersytet pozostaje podstawowym miejscem do uprawiania nauki przez kontakt wzajemny nauczających i uczących się. (...) Studenci zaś wnoszą w ów wzajemny układ nauczających i uczących się zupełnie szczególny moment ludzki. Stanowi o nim młoda osobowość, na tyle już dojrzała, że można z nią podjąć proces twórczego uprawiania nauki, który merytorycznie różni się od procesu samego nauczania. Ów proces twórczego uprawiania nauki wyznacza całą organizację pracy na uniwersytecie, stanowi o właściwym znaczeniu pojęcia „wykład”, o właściwym znaczeniu pojęcia „seminarium” i wszystkich innych pojęć używanych w terminologii uniwersyteckiej. (...) Specyfikę uniwersytetu – jego jakby nienaruszalny rdzeń – stanowi społecznie twórczy stosunek do prawdy. Na tym też polega uprawianie nauki w sensie uniwersyteckim⁷.

Karol Wojtyła jako dydaktyk był szczególnie wrażliwy na tę formę pracy ze studentami, która wyraża się w tradycyjnej postaci seminarium naukowego, dlatego w jednym ze swoich tekstów pisał:

Gdy myślę o seminarium, przychodzą mi na pamięć pewne sformułowania, które znajdują się w dokumencie Soboru Watykańskiego II na temat prawdy i dialogu w relacji do osoby oraz we wzajemnych relacjach osób. Oto one⁸: «Z racji godności swojej wszyscy ludzie, ponieważ są osobami, czyli istotami wyposażonymi w rozum i wolną wolę, a tym samym w osobistą odpowiedzialność, nagleni są własną swą naturą, a także obowiązani moralnie do szukania prawdy, przede wszystkim w dziedzinie religii. Obowiązani są też trwać przy poznanej prawdzie i całe swoje życie układać według wymagań prawdy»⁹.

Jan Paweł II uważany za twórcę niepowtarzalnych dzieł literackich, filozofa i teologa, przedstawiciela pedagogiki personalistycznej, duchowego przewodnika, nauczyciela ludzkości, wskazywał, że to właśnie wychowanie jest najważniejszym zadaniem kultury i ma istotne znaczenie dla kształtowania stosunków społecznych¹⁰. Chodzi w nim o to, aby człowiek: „bardziej «był», a nie tylko więcej «miał» – aby więc poprzez wszystko, co «ma», co «posiada», umiał bardziej

⁷ K. Wojtyła, *Żywotne tradycje uniwersytetu*, „Ethos” 2009, R. 22, nr 1/2 (85/86), s. 206-207; cyt. za: *Żywotne tradycje uniwersytetu europejskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1987, 21, nr 2, s. 51-53.

⁸ *Tamże*, s. 207-208.

⁹ Sobór Watykański II, *Deklaracja o wolności religijnej – Dignitatis humanae*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje*, Poznań 1986, s. 414-426.

¹⁰ E. Kobyłecka, *Uniwersalny charakter myśli Jana Pawła II o człowieku i wychowaniu*, w: *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytet Zielonogórski” 2017, Seria: Scripta Humana, cz. I, t. 8, s. 231.

i pełniej być człowiekiem – to znaczy, ażeby również umiał bardziej «być» nie tylko z «drugimi», ale i «dla drugich»¹¹. Niezwykle poruszająca jest wskazówka bycia dla drugich, która wyraża się w szczególnym powołaniu naukowca do służby nie tylko dla nauki, ale przede wszystkim dla studentów. Z kolei w dziele *Miłość i odpowiedzialność* Ks. Karol Wojtyła stwierdził, że „to dzięki duchowości człowiek otwiera się na prawdę, dobro oraz piękno, transcenduje ku nieskończoności, jako rozumny podmiot, ma prawo samostanowienia o sobie, posiada wolną wolę i powinien być samodzielny w swoich działaniach”¹².

Jan Paweł II mówiąc do około 100 rektorów polskich wyższych uczelni podczas spotkania w Castel Gandolfo 30 sierpnia 2001 roku podkreślił służebny charakter nauki, wyjaśniając, że „jeśli nie jest uprawiana w poczuciu służby człowiekowi, łatwo może stać się elementem ekonomicznych przetargów, z pominięciem dobra wspólnego albo co gorsza może być wykorzystana w celu panowania nad drugimi, wprzęgnięta w dążenia totalitarne jednostek i grup społecznych. Dlatego zarówno dojrzały naukowiec, jak i początkujący studenci winni mieć na względzie to, czy ich słuszne dążenie do zgłębiania tajemnic wiedzy wpisuje się w podstawowe wymogi sprawiedliwości, solidarności, miłości społecznej, poszanowania praw pojedynczego człowieka, ludu czy narodu”¹³.

Od początku swojego pontyfikatu Jan Paweł II propagował przyjęcie (i re-spektowanie) przez wszystkich ludzi dobrej woli czterech uniwersalnych wartości, jakimi są: miłość, sprawiedliwość, wolność i prawda¹⁴. Papież postulował:

*Czynić świat bardziej sprawiedliwym oznacza między innymi dokładać wszelkich starań, aby nie było dzieci niedożywionych, dzieci bez szkoły i wychowania; aby nie było młodzieży bez odpowiedniego przygotowania do życia; (...) aby nikt nie pozostawał bez obrony prawa i aby prawo broniło wszystkich jednakowo; aby siła nie przeważała nad prawdą i prawem, lecz aby prawda i prawo panowały nad siłą; aby nigdy sprawy ekonomiczne czy polityczne nie przeważały nad sprawami ludzkimi*¹⁵.

Postulaty te były aktualne pod koniec lat siedemdziesiątych i są nadal aktualne zarówno w odniesieniu do kształcenia, jak i wychowania dzieci i młodzieży szkolnej oraz akademickiej. Współcześnie ks. prof. Paweł Bortkiewicz zadaje

¹¹ Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury*. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980, w: *Wiara i kultura*, red. M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula, Rzym-Lublin 1988, s. 58.

¹² K. Wojtyła, *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1960, s. 26.

¹³ Jan Paweł II, *Uniwersytet miejscem zdobywania wiedzy i kształtowania sumienia – przemówienie w Castel Gandolfo 30.08.2001.*, Teologia Polityczna, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-uniwersytet-miejscem-zdobywania-wiedzy-i-ksztaltowania-sumienia-tpct-31->, [dostęp: 2.11.2020].

¹⁴ Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Rzym 1979, s. 43-44.

¹⁵ Jan Paweł II, *Homilia na Placu Niepodległości w Santo Domingo (21.01.1979.)*, „Życie i Myśl” 1979, nr 5, s. 21-22.

pytanie: „Czy nie jest naruszaniem nauk papieskich lekceważenie sfery polskiej kultury, przyzwalanie także przez środowiska naukowe i kulturowe na błędne rozumienie wolności słowa, które jest traktowane jako anarchia werbalna niszcząca tożsamość narodową”¹⁶?

Papież propagował wizję człowieka i uniwersytetu, który winien służyć człowiekowi – poprzez wierność określonym wartościom. Papież wskazywał tę ideę w dniu 9 czerwca 1989 r., w czasie spotkania w Uppsali z przedstawicielami uniwersytetów szwedzkich, kiedy potwierdził, że szczególnym powołaniem europejskich uczelni jest „stałe podtrzymywanie ideałów wolnej oświaty i uniwersalnych wartości, które wnosi do szkolnictwa wyższego tradycja kulturowa, naznaczona chrześcijańskim dziedzictwem”¹⁷. Dekadę później, Papież spotykając się ze światem nauki w Polsce mówił:

*Człowiek udoskonala się nie tylko poprzez zdobywanie abstrakcyjnej wiedzy o prawdzie, ale także wierność. W tej wierności, która uzdalnia do złożenia siebie w darze, człowiek znajduje pełnię pewności i bezpieczeństwa. Zarazem jednak poznanie oparte na wierze, którego podstawą jest zaufanie między osobami, nie jest pozbawione odniesienia do prawdy: wierząc człowiek zawiera prawdzie, którą ukazuje mu druga osoba” (Fides et ratio, 32). (...) Do prawdy dochodzi się także dzięki innym, w dialogu z innymi i dla innych. Poszukiwanie prawdy i dzielenie się nią z innymi jest ważną posługą społeczną, do jakiej w szczególności sposób są wezwani ludzie nauki*¹⁸.

Człowiek, wspólnota, dobro wspólne w myśli Karola Wojtyły i zarazem w nauczaniu papieskim św. Jana Pawła II miały swój głęboki sens. Wyrazem ich konkretyzacji były dwa obszary działań papieskich. Jeden miał charakter bardziej społeczny i instytucjonalny. Drugi natomiast *par excellence* wspólnotowy¹⁹.

Ks. prof. Paweł Bortkiewicz analizując idee i wartości w koncepcjach Humboldta, K. Twardowskiego i Jana Pawła II, stwierdza, że jest to wspólnota myśli i koncepcji oparta na zasadniczej „idei rozumienia uniwersytetu jako wspólnoty szukającej prawdy w wolności, zatroskanej o formację człowieczeństwa na tej właśnie drodze poszukiwania prawdy, a wreszcie – działającej na rzecz dobra wspólnego szczególnie własnego państwa. W takiej perspektywie uniwersytet nie jest i nie powinien być instytucją kierującą się zasadami wolnego rynku (choćby

¹⁶ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł*, s. 224.

¹⁷ Jan Paweł II, *Misja uniwersytetu wobec osoby ludzkiej. Spotkanie z przedstawicielami wszystkich uniwersytetów w Szwecji, Uppsala 9.06.1989*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. II (1989-1999), red. S. Urbański, Warszawa 2000, s. 49.

¹⁸ Jan Paweł II, *Odpowiedzialność ludzi nauki i kultury za prawdę. Spotkanie z rektorami Jan Paweł II, Odpowiedzialność ludzi nauki i kultury za prawdę. Spotkanie z rektorami wyższych uczelni w Polsce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika, Toruń 7.06.1999*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, s. 296.

¹⁹ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł II*, s. 70.

wolnego rynku idei), ale winien być zinstytucjonalizowaną wspólnotą poszukującą prawdy w służbie człowieczeństwa i dobra wspólnego”²⁰. Jednocześnie Jan Paweł II stwierdził, że „wiele jest dróg, którymi człowiek może zmierzać do lepszego poznania prawdy, a przez to czynić swoje życie coraz bardziej ludzkim”²¹. W słowach skierowanych do świata nauki na KUL 9 czerwca 1987 roku wygłosił: „Człowiek jest podmiotem wśród świata przedmiotów dlatego, że jest zdolny poznawczo obiektywizować wszystko, co go otacza. Dlatego, że przez swój umysł zwrócony jest «z natury» ku prawdzie. W prawdzie zawiera się źródło transcendencji człowieka wobec wszechświata, w którym żyje. (...) Człowiek zauważa po prostu, że jest osobowym podmiotem, osobą. Staje oko w oko wobec swojej godności!”²²

Ks. Karol Wojtyła jako Autor *Osoby i czynu*²³ zwracał się do młodzieży, którą starał się poznać i zrozumieć. Był duszpasterzem, wykładowcą, mistrzem, przyjaciele młodych ludzi. Zachęcał do samowychowania, kształtowania sumień, autorealizacji, refleksji nad sobą, odkrywania własnych talentów i zalet, walki z niedoskonałościami i tym, co słabe oraz grzeszne²⁴. Papież nauczał: „Trzeba umieć używać swojej wolności, wybierać to, co jest prawdziwym dobrem. Nie dajcie się zniewolić! Nie dajcie się skusić pseudowartościami, półprawdami, urokiem mirażu, od których później będziecie się odwracać z rozczarowaniem, poranieni, a może nawet ze złamanym życiem”²⁵.

8 czerwca 1997 r. w Krakowie w kolegiacie kościoła św. Anny z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego Jan Paweł II powiedział:

*Być pracownikiem nauki to zobowiązuje – przede wszystkim do szczególnej troski o rozwój własnego człowieczeństwa. W codziennym trudzie pracownika nauki konieczna jest także szczególna wrażliwość etyczna. Nie wystarcza bowiem troska o logiczną formalną, poprawność procesu uczenia. Czynności umysłu muszą być koniecznie włączone w duchowy klimat niezbędnych cnót moralnych jak szczerść, odwaga, pokora, uczciwość oraz autentyczna troska o człowieka. Dzięki wrażliwości moralnej zachowana zostaje bardzo istotna dla nauki więź pomiędzy prawdą i dobrem. Tych dwóch spraw nie można od siebie oddzielać*²⁶.

²⁰ Tamże, s. 21-22.

²¹ Jan Paweł II, *Fides et ratio, o relacjach między wiarą i rozumem*, 14.09.1998., nr 3.

²² Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin 9.06.1987, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997, s. 396-398.

²³ K. Wojtyła, *Osoba i czyn: refleksyjne funkcjonowanie świadomości i jej emocjonalizacja*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 1968, 6/1, 101-119.

²⁴ E. Kobyłecka, *Uniwersalny charakter myśli Jan a Pawła II o człowieku i wychowaniu*, s. 237.

²⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży w Poznaniu 3 czerwca 1997*, DZ, t. 9, s. 699-700.

²⁶ Jan Paweł II, *Fragment przemówienia wygłoszonego w kolegiacie kościoła św. Anny z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997. <https://www.vaticannews.va/pl/podcast/-100-lecie-urodzin-sw-jana-pawla-ii/2020/05/ziarna-slowa-68-posluga-myslenia.html> [dostęp: 2.11.2020].

Zasady wolności badań naukowych nie wolno oddzielać od odpowiedzialności etycznej każdego uczonego. Zwracając na określenie uczelni jako *Alma Mater*, w dniu 8 czerwca 1997 r., Ojciec Święty mówił:

Jak wiele treści i jak wiele osób kryje się w tym określeniu: Alma Mater! (...) Uniwersytet ma w sobie podobieństwo do matki, macierzyństwa. Podobny jest do niej przez troskę macierzyńską. Ta troska jest natury duchowej: rodzenie dusz do wiedzy, do mądrości, kształtowanie umysłów i serc. (...) Powołaniem każdego uniwersytetu jest służba prawdzie: jej odkrywanie i przekazywanie innym. Poprzez wysiłek badawczy wielu dyscyplin naukowych stopniowo zbliża się ku Prawdzie Najwyższej. Człowiek przekracza granice poszczególnych dyscyplin wiedzy, tak aby ukierunkować je ku owej Prawdzie i ku ostatecznemu spełnieniu swego człowieczeństwa²⁷.

Papież w Krakowie podzielił się też osobistą refleksją ze środowiskiem akademickim, o charakterze wspomnienia ze studenckiego życia: „Ja osobiście po latach, widzę coraz lepiej, jak wiele uniwersytetowi zawdzięczam: zamiłowanie do Prawdy, wskazanie dróg jej poszukiwania”²⁸.

Święty Papież pisał o potrzebie moralnego autorytetu wychowawcy, który wynika „z prawdziwości zasad i zgodności z nimi jego czynów”²⁹. Jest to cenna uwaga ze względu na to, że prawda staje się dzisiaj wartością mało cenioną przez egocentrycznie nastawionych do świata uczniów, studentów. Wśród współczesnych nam ludzi dominują postawy roszczeniowe, niekiedy nawet antyspołeczne³⁰. W innym tekście Jan Paweł II konkluduje: „Młody człowiek jest wrażliwy na prawdę, sprawiedliwość, piękno, na inne wartości duchowe (...) pragnie odnaleźć samego siebie, dlatego szuka, czasem burzliwie szuka, prawdziwych wartości i ceni tych ludzi, którzy ich nauczają i według nich żyją”³¹. Papież posiadał umiejętność prowadzenia rozmów na trudne tematy, budził zaufanie dzięki mądrości, empatii i wrażliwości moralnej. Był orędownikiem pokoju, miłości, wiary i nadziei³².

²⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997, s. 986.

²⁸ Jan Paweł II, *Spotykamy się w imię wspólnej miłości do prawdy*, *Przemówienie z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997.

²⁹ Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, w: *Wiara i kultura: dokumenty, przemówienia, homilie*, red. M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska, Rzym 1988, s. 59.

³⁰ Por. E. Kobyłecka, *Nauczyciele i uczniowie gimnazjum wobec wyboru wartości. Między pewnością a zwątpieniem*, Zielona Góra 2009, s. 29.

³¹ Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, IV Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski: 1-9.06 i 13-16.08.1991, Włocławek, 6.06.1991, https://opoka.org.pl/biblioteka-W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/27wloclawek_06061991.html [dostęp: 2.11.2020].

³² E. Kobyłecka, *Uniwersalny charakter myśli Jana Pawła II o człowieku i wychowaniu*, s. 238.

W czasie homilii wygłoszonej 14 czerwca 1999 r. w Łowiczu Ojciec Święty, na Mszy Świętej poświęconej w szczególności spotkaniu z młodzieżą, zwrócił się także do nauczycieli i wychowawców:

Podjęliście się wielkiego zadania przekazywania wiedzy i wychowania powierzonych wam dzieci i młodzieży. Stoicie przed trudnym i poważnym wezwaniem. Młodzi was potrzebują. Oni poszukują wzorców, które byłyby dla nich punktem odniesienia. Oczekują odpowiedzi na wiele zasadniczych pytań, jakie nurtują ich umysły i serca, a nade wszystko domagają się od was przykładu życia. Trzeba, abyście byli dla nich przyjaciółmi, wiernymi towarzyszami i sprzymierzeńcami w młodzieńczej walce. Pomagajcie im budować fundamenty pod ich przyszłe życie³³.

To szczególne zadanie kształtowania charakterów, umysłów dotyczy również młodzieży akademickiej, a naukowcy mają w szczególności wpływ na dalszy rozwój przyszłości zawodowej studentów. W dalszej kolejności Papież podziękował nauczycielom i wychowawcom, mówiąc „z uznaniem pragnę podkreślić wasz trud, jaki wkładacie w wychowanie młodego pokolenia. Serdecznie wam dziękuję za tę szczególnie ważną i trudną pracę. Dziękuję za waszą służbę Ojczyźnie”. Niezwykle wzruszające było również Jego osobiste wyznanie: „Sam mam osobisty dług wdzięczności wobec szkoły, wobec nauczycieli i wychowawców, których pamiętam do dzisiaj i modłę się za nich codziennie. To, co otrzymałem w latach szkolnych, do dzisiaj owocuje w moim życiu”. Prostota tych słów i wdzięczność Papieża za osoby kształtujące jego osobowość była wyjątkowa. Wyraził ją również w odniesieniu do swoich nauczycieli, a potem profesorów w Wadowicach, a także podkreślał w Krakowie. Z wielkim szacunkiem i uznaniem odnosił się do swoich dawnych kolegów – naukowców z KUL oraz swoich przełożonych. To niezwykle, z jaką precyzją wymieniał ich nazwiska dziękując zarówno żyjącym, jak i zmarłym, którzy wpłynęli na Jego życie, budując tożsamość narodową, jednocześnie zapewniając o swojej modlitwie za te osoby.

W dalszej kolejności Papież w Łowiczu wskazał życiowe zadania pedagogów:

Dobro młodego pokolenia niech będzie troską waszego życia i waszej pracy wychowawczej. «Zachęcam was – mówi święty Paweł – abyście postępowali w sposób godny powołania (...) celem budowania Ciała Chrystusowego» (Ef 4, 1; 4, 12). Czyż może być większe powołanie od tego, którym Bóg was obdarzył?»³⁴

³³ Homilia Ojca Świętego Jana Pawła II w Łowiczu 14.06.1999. L'Osservatore Romano and Polish Bishops Conference, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/lowicz_14061999.html [dostęp: 2.11.2020].

³⁴ Ten argument powołania stał się dla Autorki artykułu osobistą motywacją do wyczerpującego wysiłku naukowego i ostatecznie obrony habilitacji. Największą trudnością tego okresu było kierowanie się prawdą naukową, uczciwością osobiście wykonywanych badań naukowych. Aktualnie występuje pewien rodzaj presji na tworzenie publikacji o zmatematyzowanym charakterze, a nie zawsze cenione są artykuły o charakterze opisowym, o tematyce

„Święty Jan Paweł II nie wahał się określać swoją tożsamość w kategoriach biskupa Rzymu, syna Polski i członka polskiej społeczności akademickiej”³⁵. Stąd poglądy, które wygłaszał miały charakter uniwersalistyczny, z drugiej narodowy, a ponadto reprezentował spojrzenie człowieka – naukowca, który potrafił wchodzić w bliskie relacje personalistyczne i dialog z każdym, nawet najprostszym człowiekiem – zarówno o bogatej, jak i ubogiej lub duchowości.

Papież często powtarzał: „Naczelnym zadaniem ludzi nauki jest praca nad rozwojem człowieka, a nie jedynie zabieganie o rozwój, stan jego posiadania, bowiem prawdziwa kultura człowieka leży w głębi jego istoty”³⁶.

3. Misja uniwersytetu i zadania naukowca-mistrza według Jana Pawła II

Papież w pierwszych swoich słowach po wyborze 16 października 1978 r. wspomniał o politycznym dystansie Polski, a zarazem kulturowej bliskości. Przedstawiając się jako Papież, który został „wezwany z dalekiego kraju” potwierdzał więź kulturową, dziedzictwo myśli, wspólnotę wartości z chrześcijańskim zachodem, która przy całej politycznej odległości była kulturową i intelektualną bliskością. Papież chętnie i często podkreślał swoje polskie korzenie, co napawało dumą Polaków na całym świecie. Ojciec Święty (jako autorytatywny mówca, mędrzec, Głowa Kościoła) był i jest niejako „ambasadorem” Polski, a Polacy za granicą są często postrzegani poprzez pryzmat znajomości Polskiego Biskupa Rzymu przez cudzoziemców. „To właśnie rola osób – uczonych, autorytetów, mistrzów, ludzi szukających prawdy i nauczycieli mądrości, osób tworzących wspólnotę miłośników mądrości decydowała o przynależności kulturowej Polski do określonego świata wartości, do wspólnego dziedzictwa cywilizacyjnego”³⁷. Obecnie mamy krytyczną sytuację, jeśli chodzi o nauczanie, naruszane zostały fundamenty wartości moralnych, etycznych i brak nam obecnie wielkich autorytetów, za którymi moglibyśmy podążać. Zostają nam tylko, a zarazem aż „Autorytety”, z którymi się identyfikujemy i o ich wizję staramy się walczyć. Bez wątpienia takim Autorytetem był i jest Święty Jan Paweł II.

Jan Paweł II będąc mistrzem i sumieniem nauki był świadomy osobowej godności i wartości każdego z powołanych do pracy naukowej, dlatego 4 stycznia

---

i zasięgu lokalnym. Autorka priorytetowo traktuje publikacje o charakterze pragmatycznym, w szczególności dla studentów, a nie zlecenie skomplikowanych modeli ekonometryczno-statystycznych nie mających praktycznego zastosowania.

³⁵ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł II*, s. 27; cyt. za: Jan Paweł II, *Misja uniwersytetu wobec osoby ludzkiej. Spotkanie z przedstawicielami wszystkich uniwersytetów Szwecji, Uppsala*, s. 52.

³⁶ I. Dec, *Misja uniwersytetu w nauczaniu Jana Pawła II*.

³⁷ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł II*, s. 98.

1996 roku w przemówieniu do rektorów polskich uczelni przywracał wartość mistrzostwa, przewodnictwa, wzorów i autorytetów w życiu społecznym:

*Uczelnie polskie są także miejscem formacji młodego pokolenia polskiej inteligencji. Jest to niezwykle odpowiedzialna służba dla narodu i jego przyszłości. Mam na myśli nie tylko wykształcenie w wąskim zakresie naukowej specjalizacji, lecz także wychowanie do pełni ludzkiej osobowości. Nakłada to na profesorów i wszystkich pracowników dydaktycznych szczególną odpowiedzialność i zobowiązanie, aby dzielić się ze studentami nie tylko zasobem własnej wiedzy naukowej, ale także bogactwem swego człowieczeństwa. Wśród młodzieży akademickiej istnieje wielkie zapotrzebowanie na wzorce osobowe, to znaczy na profesorów, którzy staliby się dla nich prawdziwymi mistrzami i przewodnikami. (...) być człowiekiem społeczności uniwersyteckiej zobowiązuje! Trzeba, aby środowiska akademickie odzyskały swój autorytet moralny, aby stawały się na nowo sumieniem narodu, dając przykład cnót obywatelskich i patriotycznych*³⁸.

Jan Paweł II przemawiając do przedstawicieli wyższych uczelni podczas spotkania w Castel Gandolfo 30 sierpnia 2001 r. podkreślił, że: „Autonomia nauk kończy się tam, gdzie prawe sumienie badacza rozeznaje zło – zło metody, celu czy skutku. Dlatego tak ważne jest, aby uniwersytet i wyższa szkoła nie ograniczały się do przekazywania wiedzy, ale by były miejscem kształtowania prawego sumienia. Tu bowiem, a nie w samej wiedzy, tkwi tajemnica mądrości”³⁹. Uniwersytet przyczynia się do rozwoju człowieka pod warunkiem, że promuje personalistyczną wizję człowieka. Integralny rozwój człowieka wymaga uwzględnienia szerszego wymiaru jego bytowania w rodzinie, w społeczeństwie, we wspólnotie narodowej.

W czasie spotkania z pracownikami naukowymi i studentami w Meksyku w 1979 roku św. Jan Paweł II określił trzy zasadnicze cele (katolickich) uniwersytetów⁴⁰:

- kompetencja oraz powaga badań i nauczania, w której odnośnikiem jest człowiek, rozumiany jako osoba i jego odniesienie do Boga, natury i rodziny ludzkiej, a badania naukowe powinny mieć na względzie dobro społeczne;
- solidne przygotowanie studentów w zakresie wiedzy pierwszorzędnej, naukowej i technicznej;
- tworzenie autentycznej wspólnoty umiejącej przeżywać chrześcijaństwo czynne; ta wspólnota powinna w sposób poważny i odpowiedzialny powinna

³⁸ Jan Paweł II, *Troska o przyszłość nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. Audycja dla rektorów uczelni akademickich w Polsce, Watykan 4.01.1996*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, s. 201-202.

³⁹ Jan Paweł II, *Uniwersytet miejscem zdobywania wiedzy i kształtowania sumienia* – przemówienie w Castel Gandolfo 30.08.2001, *Teologia Polityczna*, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-uniwersytet-miejscem-zdobywania-wiedzy-i-ksztaltowania-sumienia-tpct-31->, [dostęp: 2.11.2020].

⁴⁰ I. Dec, *Misja uniwersytetu w nauczaniu Jana Pawła II*.

podchodzić do studiów, jak i badań naukowych, po to, by podążać ścieżką prowadzącą do poznania prawdy.

Uniwersytet był postrzegany przez papieża jako miejsce poznania i przekazywania prawdy, a także formowania człowieka⁴¹. 12 września 1982 roku mówił Jan Paweł II do studentów i profesorów uniwersytetu w Padwie:

Od zarania uniwersytet był rozumiany jako wszechnica, tj. instytucja otwarta dla wszystkich i nastawiona na kultywowanie każdej formy wiedzy oraz studiowanie prawdy we wszystkich jej przejawach: naukowym, filozoficznym, teologicznym, etycznym. Należy więc do zadań uniwersytetu poszukiwanie prawdy we wszystkich dziedzinach i przekazywanie jej poprzez nauczanie prawdy właściwe różnym dziedzinom rzeczywistości, studiowane są w sposób uporządkowany, systematyczny i pogłębiony w określonych działach, które tworzą uniwersytety, instytuty, katedry. Uniwersytet ma za zadanie studiowanie całej prawdy i jedynie z jej poznania czerpie kryteria służące uporządkowaniu i nadaniu znaczenia studiom poszczególnych działów⁴².

Dnia 9 czerwca 1987 r. na spotkaniu ze społecznością KUL-u na Jasnej Górze Papież wyraził pogląd, że:

Uniwersytet jest swoistym warsztatem pracy. Może na pierwsze wejście rzuca się w oczy jego praca dydaktyczna. Przy głębszym jednak poznaniu staje się jasne, że prawdziwą «wodą życia» ożywiającą całe nauczanie jest praca naukowa o charakterze twórczo-badawczym. Uprawianie nauki i właściwe mu metody stanowią podstawę niejako formę istnienia i działania uniwersytetu⁴³.

Ponadto do wspólnoty akademickiej Jan Paweł II powiedział: „*Uniwersytet to jakiś odcinek walki o człowieczeństwo człowieka*”⁴⁴. Papież kontynuował ten wątek walki o człowieczeństwo człowieka w 1997 r. mówiąc:

Wielki spór o człowieka u nas w Polsce wcale nie zakończył się wraz z upadkiem ideologii marksistowskiej. Spór o człowieka trwa w dalszym ciągu, a pod pewnym względem nawet się nasilił. Formy degradacji osoby ludzkiej oraz wartości życia ludzkiego stały się bardzo subtelne, a tym samym bardziej niebezpieczne. Potrzeba dziś wielkiej czujności w tej dziedzinie. Otwiera się szerokie pole działania właśnie dla uniwersytetów, dla ludzi nauki. (...) Oto wielkie wyzwanie, jakie w sferze badawczej i dydaktycznej staje dzisiaj przed szkołami wyższymi, formowanie ludzi nie tylko kompetentnych w swej specjalizacji, czasem wąskiej,

⁴¹ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł II*, s. 27.

⁴² Jan Paweł II, *W służbie prawdy i wolności. Spotkanie z profesorami i studentami Uniwersytetu w Padwie, Padwa 12.09.1982*, w: *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, s. 302-303.

⁴³ Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do środowiska Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Częstochowa 6.06.1979*, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, s. 129.

⁴⁴ *Tamże*, s. 129.

bogatych w encyklopedyczną wiedzę, ale nade wszystko w autentyczną mądrość. Tylko tak uformowani, będą oni mogli wziąć na swe barki odpowiedzialność za przyszłość Polski, Europy i świata⁴⁵.

Tradycją akademicką w Europie jest ściśle powiązanie dydaktyki akademickiej z badaniami naukowymi. Zobowiązuje ona także do formowania przez nauczycieli akademickich osobowości studentów w duchu wartości uniwersalnych⁴⁶. Nazwanie uniwersytetu arcydziełem kultury pozwala dostrzec w sposób jednoznaczny główne komponenty papieskiej wizji uniwersytetu: człowiek, wspólnota, prawda, naród, kultura, Bóg⁴⁷.

7 sierpnia 2003 r. w Castel Gandolfo odbyło się XII seminarium naukowe z cyklu: Nauka – Religia – Dzieje. Ojciec Święty w wygłoszonym przemówieniu powiedział:

Potrzeba nam wielkiej solidarności ducha w kręgu wszystkich, którzy praktykują posługę myślenia. Kościołowi nie mogą być obojętne osiągnięcia nauki, która powstała i rozwijała się w kręgu kulturowych wpływów chrześcijaństwa. Trzeba nam także pamiętać, że prawda i wolność są nierozłącznie zespolone w wielkim dziele budowania kultury służącej pełnemu rozwojowi osoby ludzkiej. Pamiętając o Chrystusowych słowach «prawda was wyzwoli» (J 8, 32), chcemy budować ewangeliczną kulturę wolną od iluzji i utopii, które przyniosły tyle cierpień w minionym stuleciu⁴⁸.

Papież wygłosił te słowa u schyłku swojego życia – jako człowiek dojrzały, doświadczony cierpieniem osobistym oraz narodu, z którym w pełni się utożsamiał. Biorąc pod uwagę jego doświadczenie i mądrość życiową, można przyjąć, że powyższe słowa są niejako spuścizną albo rodzajem testamentu dla naukowców. Wskazują, że etosem pracy naukowca winno być poszukiwanie, głoszenie i życie prawdą – wzorem Jana Pawła II.

Jan Paweł II był człowiekiem nauki, tworzył kulturę, dla wielu ludzi – był i jest niezaprzeczalnym autorytetem. Żył tym co głosił i głosił to w co wierzył. Tworzyło to jego harmonijną i spójną osobowość. Jego zdaniem najważniejsze jest poznanie, głoszenie prawdy, która wyzwala. Świadczył o tym własnym życiem. Mówił: „Człowiek jest powołany do tego, aby «był z prawdy» – aby «żył w prawdzie». Ten podstawowy status człowieczeństwa wyraża się w dawaniu świadectwa prawdzie”.

⁴⁵ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, s. 988.

⁴⁶ F. Ziejka, *Jan Paweł II a świat akademicki*, „Nauka” 2011 nr 2, s. 18.

⁴⁷ P. Bortkiewicz, *W poszukiwaniu mądrości. Jan Paweł*, s. 29.

⁴⁸ Jan Paweł II, *O wielką solidarność ducha. Przemówienie Papieża do uczestników seminarium nt. „Czas – Wieczność – Nieskończoność”*, Castel Gandolfo 7.08.2003, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/czaswiecznosc_07082003.html [dostęp: 2.11.2020].

Sam Jan Paweł II, który może być nazwany „świadkiem Boga i świadkiem człowieka”⁴⁹, swoje życie uczynił pasją człowieka szukającego prawdy. Przez pryzmat prawdy postrzegał także sens wysiłków na rzecz poznania naukowego.

Poszukiwanie prawdy i służebna rola naukowca-finansisty w okresie pandemii

Artykuł powstał w 2020 r., kiedy poszukiwanie prawdy przez naukowca-finansistę – zgodnie ze wskazaniem Jana Pawła II – jest niezwykle trudnym zadaniem. Nasuwają się dylematy i retoryczne pytania, przykładowo: Jak można opierać się na planach z poprzednich lat, jeżeli prawie wszystkie wielkości ekonomiczno-finansowe uległy zmianom? Jak można szacować, prognozować, obliczać prawdopodobieństwo wystąpienia zjawisk ekonomicznych, skoro wystąpiły na niespotykaną skalę zakłócenia podstawowych wskaźników ekonomicznych na skutek globalnego kryzysu finansowego spowodowanego pandemią w wyniku korona wirusa Covid-19? Czy można opierać badania na mało lub niewiarygodnych danych statystycznych dotyczących pandemii i skali kryzysu, a tym bardziej bazować na danych historycznych? Przykładami zmian mezoekonomicznych i makroekonomicznych w poszczególnych państwach są: spadek PKB, wzrost deficytu budżetowego, wzrost wskaźnika inflacji (a w efekcie spadek realnych stóp procentowych lub ujemne stopy procentowe), wzrost bezrobocia, spadek realnych wynagrodzeń, fluktuacja cen surowców, oraz wzrost cen konsumpcyjnych (a tym samym ubożenie społeczeństw, upadłości konsumenckie), spadek rentowności lub deficytowość przedsiębiorstw. Dalsze konsekwencje mikroekonomiczne dla poszczególnych przedsiębiorstw przejawiały się m.in. w zmianach kanałów dystrybucji (na wirtualne w przypadku finansowych usług niematerialnych, sprzedaży wysyłkowej dóbr konsumpcyjnych, zmiana transportu drogowego zamiast lotniczego), wzrost skali digitalizacji, zmiana kierunków zaopatrzenia produkcji i handlu (w początkowym okresie pandemii wystąpiły zakłócenia ze wschodnich rynków), przestoje produkcji, okresowy i trudny do przewidzenia czas *lockdownu* w branżach związanych z turystyką i transportem pasażerskim, lotnictwem, usługami hotelarskimi i gastronomią, sportem i rozrywką czy wręcz bankructwa firm na dotychczas niespotykaną skalę. Działalność gospodarczą mogą prowadzić także instytucje *non profit*, które w okresie kryzysu straciły znaczącą część dochodów, a tym samym ograniczyły bądź utraciły możliwość prowadzenia swojej działalności statutowej (np. charytatywnej przy wzmożonych potrzebach ubożących beneficjentów pomocy). Tylko nieliczne podmioty gospodarcze odniosły korzyści w związku z kryzysem globalnym np. pozyskały nowych klientów, a tym samym zatrudniły dodatkowych pracowników, a pandemia stała

⁴⁹ Por. P. Bortkiewicz, *Świadek Boga i świadek człowieka*, Warszawa 2017.

się dla nich szansą np. firmy związane z informatyzacją, sprzedają wysyłkową, handlem artykułami spożywczymi i wybranymi dobrami konsumpcyjnymi. Tymczasem ekonomię trzeba osadzić na gruncie etyki i moralności.

Nie należy umniejszać roli badań naukowych (ani ilościowych, jak i jakościowych), prognoz (nawet tych o małym prawdopodobieństwie sprawdzalności, o dużej liczbie zmiennych, niewiadomych-nieprzewidywalnych, wysokich wskaźnikach błędu), a tym bardziej ich zaprzepaścić. Kryzysy i szoki gospodarczo-społeczne, z jakimi się zmierzamy obecnie to także przyczynek do pogłębionych badań i analiz danych zjawisk ekonomicznych i może inspiracja naukowców do tego, aby prognozy uwzględniały takie zjawiska, ponieważ kryzys związany z pandemią to zapewne nie ostatni taki szok dla gospodarki i zaskoczenie dla naukowców. Ważne jest opracowywanie i stosowanie modeli matematyczno-ekonometrycznych – pomimo wysokiego ryzyka, często ich niesprawdzalności. Wydaje się, że tym bardziej wskazana byłaby współpraca środowisk i naukowców reprezentujących różne specjalności, aby łączyć metody ilościowe z jakościowymi, wymieniać się poglądami, aby poszukiwać prawdy i służyć w ten sposób społeczeństwu.

Być może służebna rola naukowca-finansisty w zmieniających się i trudno przewidywalnych uwarunkowaniach gospodarczych powinna polegać także na przekazywaniu pozytywnych i negatywnych, ale w miarę możliwości obiektywnych informacji (czyli rzetelnych i prawdziwych) – wyników badań naukowych. Przykładowo, aktualnie państwo próbuje podjąć działania w warunkach pandemii, np. proponując nowe instrumenty finansowe jak tarcze, programy finansowe, żeby pomóc przedsiębiorcom, konsumentom np. kredytobiorcom. W tym właśnie może przejawiać się rola naukowca-finansisty, żeby to podkreślać, analizować. Taki kierunek działania z punktu widzenia służebnej roli finansów i niesienia pomocy w trudnym okresie jest potrzebny, a nawet wskazany.

Czy w obliczu zachodzących zmian można nie przyjmować faktu, że pandemia istnieje i na ogół negatywnie oddziałuje na gospodarki światowe, jej podmioty, w szczególności na człowieka? Czy wolno udawać, że nic się nie stało? Wydaje się, że nie wolno, jeżeli chcemy stanąć w obliczu prawdy. Jeżeli praca naukowca ma polegać na poszukiwaniu prawdy, to moralnym obowiązkiem jest podejmowanie takiej pracy, która będzie służyła człowiekowi. Nie jest łatwe sporządzanie jakichkolwiek planów i prognoz w warunkach niepewności. Przedstawiają one aktualnie niewielką wartość ze względu na nieprzewidywalność uwarunkowań ekonomiczno-finansowych, ale właśnie z altruistycznych powodów, pragmatycznych i poszukiwania prawdy należy podejmować ten trud, który ma służyć m.in.: stabilizacji gospodarki, zapewnieniu bezpiecznych miejsc pracy z godziwymi wynagrodzeniami, czyli w ostateczności ma służyć poszczególnym jednostkom gospodarczym i pracownikom, a w efekcie rodzinom i społeczeństwu. Czy jest

to łatwe? Nie, a biorąc pod uwagę zmieniające się otoczenie i uwarunkowania prawne, społeczne, ekonomiczno-finansowe, wydaje się, że wręcz niemożliwe. Niemniej poszukiwanie prawdy w badaniach naukowych powinno prowadzić do pragmatycznych wniosków, rozwiązań, które na końcu listy efektów będą miały dobro jednostki – osoby ludzkiej. W tym może wyrażać się personalistyczny wymiar i sens pracy naukowców-ekonomistów, w szczególności finansistów.

Wiosną 2020 r. przekonaliśmy się (zarówno naukowcy, jak i studenci), że nauczanie i studiowanie zdalne wiąże się z wieloma wyzwaniem. Zdalne nauczanie, jak mówią studenci i wykładowcy znosi ostrość podziału między tym, co prywatne, a tym, co nazwijmy zawodowe. Choć w przypadku naukowców płynność obu sfer zawsze była zjawiskiem naturalnym, o tyle studentom – siedzenie przed komputerem i posługiwanie się narzędziami teleinformatycznymi wypełnia znaczną część ich czasu wolnego i jest jednocześnie sposobem na kontakty towarzyskie. Rozdzielenie obu zakresów aktywności w modelu nauczania zdalnego stało się trudne, ale zarazem istotne. W warunkach tych, w jakich przyszło nam się odnaleźć, musieliśmy udoskonalić metody uczenia, stosować wielokanałowe nauczanie (przez internet – wideo wykłady, ćwiczenia, seminaria oraz wideokonferencje, różnorakie zadania na platformie uniwersyteckiej, a na końcu testy zaliczeniowe i egzaminy – łącznie z egzaminami dyplomowymi, mailowo i telefonicznie – np. konsultacje z seminarzystami), przygotowywać szczegółowe treści wykładów i ćwiczeń na prezentacjach i w innych formach, udoskonalać swoje umiejętności w zakresie nowych technologii, nowych lub poprawianych oprogramowań i sprzętu komputerowego. Zdalne nauczanie niesie ze sobą pewne szanse dla studentów, pozwoliło wykształcić nowe umiejętności komunikacji, przygotowuje do pracy zdalnej, np. w międzynarodowych korporacjach, co jest ważne z perspektywy rynku pracy i szanse pozyskania pracy przez studentów lub absolwentów-finansistów. Jest to jeden z pozytywnych aspektów pandemii i pracy na odległość lub hybrydowej w trybie stacjonarno-zdalnym. Daje też szanse na wszechstronne doksztalcenie interdyscyplinarne (np. podjęcie studiów na kolejnym kierunku, kursów językowych, z księgowości) i dobre gospodarowanie czasem (np. zaoszczędzonym na braku dojazdu do uczelni).

Początkowo największym problemem był brak osobistego kontaktu ze studentami i brak sprzężenia zwrotnego (głównie podczas wykładów), gdyż studenci zazwyczaj mieli wyłączone kamery, stąd nauczyciel akademicki nie widział ich reakcji (co oznaczało brak pytań, zniechęcenie do aktywnego uczestnictwa w zajęciach). Wyzwaniem dla prowadzących zajęcia było ponowne wchodzenie w dialog i relacje personalne (np. zadawanie pytań na żywo, na czacie, oczekiwanie na odpowiedzi, reakcji, stymulacji do aktywnego uczestnictwa w zajęciach), ustalenie nowych zasad uczestnictwa w zajęciach i sposobów ich zaliczeń, ale

na zasadach określonych wcześniej w sylabusach i programach nauczania dla poszczególnych kierunków i specjalności.

Oprócz intensywnej pracy zdalnej, czasochłonnnych przygotowań materiałów dydaktycznych, naukowcy nie mogli jednocześnie zaniedbać badań naukowych, publikowania swoich wyników oraz rozwoju swojej wiedzy i umiejętności, podnosząc swoje kwalifikacje np. poprzez uczestnictwo w naukowych videokonferencjach. Nie powinniśmy się jednak bać, że zapowiadany jeszcze niegdyś zmierzch naukowej mobilności, wyjazdów, spotkań konferencyjnych i sympozjów stanie się faktem, tak jak jeszcze długo w opinii Autorki nie zabraknie nam przyjemności trzymania w ręku książki, chociaż dobrodziejstwo cyfryzacji czyni coraz łatwiejszy dostęp do ich treści w formie cyfrowej, zwłaszcza w czasie, gdy dostęp do bibliotek jest niemożliwy lub utrudniony.

W kontekście wzmożonych obowiązków dydaktyczno-naukowych nie można zapomnieć o wzroście obowiązków administracyjno-biurokratycznych. Systematyczne rozliczanie się z wielokanałowej pracy zdalnej, zapoznawanie się z nowymi regulacjami i spełnianie nowych wymagań, wypełnianie ankiet i dokumentacji elektronicznej, skanowanie jest obciążające pracę naukowców. Czy w tych warunkach prosta jest służba studentom? Czy można pracować równie wydajnie albo lepiej? Na większość tego typu pytań odpowiedź jest przecząca lub bardzo złożona, ale nie jest to niemożliwe, niemniej wymagające niewspółmiernego wysiłku i zaangażowania w porównaniu z okresem przed pandemią. Ponadto doświadczenie z okresu pandemii pokazuje, że można ograniczyć podróże związane z posiedzeniami różnych ważnych komisji i istotnych dla funkcjonowania szkolnictwa wyższego gremiów oraz efektywnie realizować ustawowo przewidziane dla nich zadania.

Jak efektywnie gospodarować czasem, który poza godzinami dydaktycznymi nie jest u naukowców limitowany? Jak znaleźć równowagę między pracą i wypoczynkiem, aby nie popaść w pracoholizm? Jak znaleźć czas dla cierpliwego wyjaśniania wątpliwości naukowych, organizacyjnych studentów, w szczególności seminarzystów – biorąc pod uwagę ich trudności i specjalny okres w ich życiu? Jak nie denerwować się, stresować z powodu zdalnego nauczania, a także relacji profesor-student? Finansiści zwykli mówić „czas to pieniądź”. Rzeczywiście można wszystko przeliczyć na swoje wynagrodzenie, oszacować wartość godziny konsultacji. Pytanie tylko czy jest to moralnie uzasadnione? Jan Paweł II postępował zgodnie z zasadą „czas to miłość”. Nigdy nie żałował czasu dla człowieka – bez względu na to czy był to przywódca mocarstwa czy schorowany żebrak w schronisku dla bezdomnych. Biorąc to za przykład warto poświęcać czas osobie studentki lub studenta, z którą spotykamy się osobiście, wirtualnie, telefonicznie. Choć jest to trudne, to jednak nie jest niemożliwe.

Relacje nauczycieli akademickich ze studentami w czasie zdalnego nauczania to także zainteresowanie się tym, jak się czują, to inicjowanie działań, które dalej utrzymują relacje między studentami. Najprostsza metoda pracy ze studentem to praca na linii wykładowca-student, ale można też pracować w taki sposób, aby organizować różne formy aktywności studentom, by ze sobą współpracowali, pomagali sobie, by wspólnie realizowali projekty, czyli mimo izolacji fizycznej byli blisko ze sobą społecznie. Nauczyciele, którzy dbają o relacje, robią często rzeczy pozornie małe, nieznaczące, ale w rzeczywistości bardzo ważne. Komunikacja ze studentami w czasie pandemii stanowi kluczowym elementem dydaktyki.

Papieskie „wymagajcie od siebie, chociażby nikt od was nie wymagał” przejawia się w życiu naukowca nie tylko w samokształceniu, ale ciągłym rozwoju psycho-fizycznym, duchowym i takim „gospodarowaniu czasem”, aby znalazł się także czas dla blizniego – w tym studentów, współpracowników, kiedy potrzeba empatii, biorąc pod uwagę czas poświęcony dla rodziny i na wypoczynek – szczególnie teraz w dobie innej – od znanej nam rzeczywistości.

Budowanie relacji wykładowca-student jest wyjątkowo trudne i to nie tylko w wirtualnym świecie. Szczególna więź może powstać w relacji promotor-seminarzysty, kiedy można stać się mentorem studenta, merytorycznym doradcą, kierującym nie tylko pracą dyplomową, ale także indykatorem kariery zawodowej przyszłych finansistów, którzy być może będą w przyszłości menedżerami w korporacjach, dyrektorami finansowymi w małych i średnich firmach albo zarządzającymi finansami we własnych firmach rodzinnych. Wartości, które absolwenci wyniosą z okresu studiów będą owocowały w ich karierach i życiu zawodowym.

Bez wątpienia studiowanie w warunkach pandemii ma też negatywne konsekwencje dla studentów. Wymaga wzmożonego wysiłku uczenia się większej ilości materiału, rozwiązywania więcej zadań samodzielnie, przygotowania projektów w warunkach niewystarczającej możliwości komunikacji i konsultacji z prowadzącymi. Z pewnością trudne są jedne z najważniejszych egzaminów – dyplomowych, kiedy seminarzyści musieli pokonać trud wystąpień przed komisją, ale za pośrednictwem sprzętu, który w każdej chwili mógł być awaryjny, a do tego początkowo przebieg obron był nagrywany (dla celów archiwalnych).

Dobre strony wirtualizacji studiowania to oszczędności z tytułu nie wynajmowanych kwater w dużych miastach, pozyskanie nowych doświadczeń w zakresie pracy zdalnej, umiejętności poszukiwania informacji finansowych, fachowej literatury. Na szali wad i zalet okresu pandemii pozostaje jeszcze aspekt relacji międzyludzkich i więzi personalnych, które miały niewielkie szanse rozwoju, a są niezwykle istotne dla młodzieży w okresie odkrywania swojego powołania do życia w małżeństwie i rodzinie.

Biorąc pod uwagę za i przeciw nauczaniu zdalnemu władze poszczególnych uczelni planowały od października studia stacjonarne albo hybrydowe. Jednakże

rozwój pandemii wymusił ponowny *lockdown* usług edukacyjnych dla środowisk akademickich na kolejne miesiące. Jak długo to potrwa – tego nie jesteśmy w grudniu 2020 roku w stanie przewidzieć.

Osobiste refleksje i konkluzje Autorki – zamiast post scriptum

W artykule dokonano próby wskazania papieskich przesłań, które mają na celu przywrócenie współczesnemu człowiekowi kultury mądrości. W swojej ważnej (z punktu widzenia nauki katolickiej) dla naukowców encyklice *Fides et ratio* Papież pisał: Dlatego postanowiłem zwrócić się do Was, (...) z którymi łączy mnie misja otwartego «okazywania prawdy» (por. 2 Kor 4, 2), jak również do teologów i filozofów, na których spoczywa obowiązek badania różnych aspektów prawdy, a także do ludzi poszukujących, i podzielić się pewnymi refleksjami na temat dążenia do prawdziwej mądrości, aby każdy kto żywi w sercu miłość do ukojenia dla swych trosk i duchową radość⁵⁰. Fragmenty encykliki *Fides et ratio* są wielkim apelem do filozofów, naukowców i wszystkich ludzi, aby otwarli się na Bożą Mądrość i aby w ten sposób podjęli mistyczne odkrywanie Boga – zarówno dla swego osobistego dobra, jak i dla dobra całej ludzkości. Warto, byśmy w przestrzeni świata nauki w Polsce podjęli ten postulat Papieża: „Na koniec pragnę zwrócić się także do naukowców, których poszukiwania są źródłem coraz większej wiedzy o wszechświecie jako całości, o niewiarygodnym bogactwie jego różnorodnych składników, ożywionych i nieożywionych, oraz o ich złożonych strukturach atomowych i molekularnych. (...) Kieruję słowa podziwu i zachęty do tych śmiałych pionierów nauki, którym ludzkość w tak wielkiej mierze zawdzięcza swój obecny rozwój, ale mam zarazem obowiązek wezwać ich, aby kontynuowali swoje wysiłki nie tracąc nigdy z oczu horyzontu mądrościowego, w którym do zbycy naukowych i technicznych dołączają się także wartości filozoficzne i etyczne, będące charakterystycznym i nieodzownym wyrazem tożsamości osoby ludzkiej”⁵¹.

Bardzo dziękuję osobom, które przeczytały powyższy tekst przed przekazaniem do druku. Byli to teolodzy, finansiści, katolicy i osoby nie wierzące, naukowcy, studenci, osoby, które zakończyły swoją edukację na poziomie szkoły średniej. Wspólnym mianownikiem uwag była konkluzja, że jest to bardzo osobisty tekst, subiektywny. Był to raczej niezaplanowany efekt, aczkolwiek trudno było mi pisać o nauczaniu kogoś mi bardzo bliskiego, jakim jest dla mnie Święty Jan Paweł II. Wgłębiałam się w Jego teksty jako osoba dojrzała, naukowiec-finansista, a jednocześnie wychowana i z miłością przyjęta w Rodzinie Katolickiej w Łowiczu, co zdeterminowało moją osobowość, życie, doświadczenie. Owe korzenie Kato-

⁵⁰ Jan Paweł II, *Fides et ratio*, o relacjach między wiarą i rozumem, 14.09.1998, nr 6.

⁵¹ *Tamże*, nr 106.

liczki, Łowiczanki, Polki (o kulturze narodowej i patriotycznej) stanowią o mojej tożsamości naukowca-finansisty.

Święty Jan Paweł II jest dla mnie wyjątkową osobą. Poznałam go jako dziecko w dniu jego wyboru na Papieża – z ekranu telewizora. Nigdy nie miałam z nim osobistego kontaktu, a jednak jest mi bardzo bliski, szczególnie, kiedy wstawia się za mną w niebie. Dzięki Jego słowom wymagałam od siebie i dążyłam do prawdy przez całe życie. Jako nastolatka nie planowałam kariery naukowca. Celowo poszłam do Ekonomika, klasy o specjalności finanse i rachunkowość, żeby być w przyszłości finansistką (myślałam – może księgową, bankowcem), ale początkowo nie myślałam o studiach. To ambicja mojej motywującej mnie wychowawczyni spowodowała, że odkryłam swój potencjał i uwierzyłam, że stać mnie na maturalne świadectwo z paskiem. Potem studia, na których dziekan, a później promotor zachęcili mnie i zaprosili na studia doktoranckie. Doktorat został okupiony pobytami w szpitalu, zmianą promotora, ale obroniłam go w dniu papieskim 16-tego (ach tak dawno to było, że lepiej nie podawać daty). Przed habilitacją prosiłam Królową Pokoju w Medziugorie o pomoc, a potem Świętego Jana Pawła II o pomoc, bo nie czułam się na siłach, by skończyć monografię i obronić się na kolokwium habilitacyjnym przed gremium ponad 100 profesorów. Wtedy szczególnie zdałam sobie sprawę, że praca naukowa, a szczególnie dydaktyczna wśród młodzieży akademickiej jest moim powołaniem. Moi święci patroni, przy moim udziale i wysiłku, pomogli mi obronić habilitację.

Artykuł zawiera tak dużo pytań, szczególnie w komentarzu do części 4., ponieważ często sama je sobie zadaję i nie potrafię znaleźć jednoznacznej odpowiedzi, zwłaszcza w aktualnych warunkach pandemii odnosząc się do nauczania Świętego Jana Pawła II dotyczącego naukowców – w szczególności mnie, tj. osoby, która nie ma wykształcenia teologicznego, ale finansowe. Może należałoby wzmocnić przekaz treści i wnioskowania na podstawie faktów naukowych, a tymczasem artykuł ma charakter filozoficzny. Istotnie brakuje tam naukowego obiektywizmu, ponieważ jest to subiektywny autorski punkt widzenia.

Czytając i cytując wypowiedzi Ojca Świętego – skierowane do naukowców kilkadziesiąt czy kilkanaście lat temu – mogę stwierdzić, że nie straciły one dla mnie nic na aktualności. Nie zatraciły swojego uniwersalizmu, mimo, że były często skierowane do teologów czy też naukowców ze środowisk katolickich, czy wręcz do naukowców z uczelni katolickich, ale reprezentujących różne dyscypliny. Dobór cytatów był celowy, a wynikał z tego, że jestem naukowcem-finansistką. Niemniej zadaję sobie pytania:

- Jak dziś w nowych uwarunkowaniach odczytywać papieskie przesłanie?
- Jak dobrze, rzetelnie i etycznie wypełniać swoje powołanie: wykładowcy, promotora, badacza zjawisk finansowych, a do tego spełniać funkcję

pedagogiczno-wspólnotową i wychowawczą w relacjach z młodzieżą akademicką i środowiskiem naukowym?

- Na czym polega służebna rola naukowca-finansisty?

Te pytania zadają sobie dziś (a nie wtedy, gdy głosił swoją naukę Święty Papiież) w konkretnych uwarunkowaniach społeczno-ekonomicznych, w warunkach pandemii.

Na koniec ciśnie mi się na myśl pytanie Piłata sprzed prawie 2000 lat: «Cóż to jest prawda?» **«Jezus już wcześniej powiedział uczniom: Ja jestem Drogą, Prawdą i Życiem»**⁵². Dla osoby wierzącej odpowiedź jest jednoznaczna, dla poszukujących dedykuję tę publikację i proponuję podjęcie wysiłku poszukiwania odpowiedzi, a dla osób, którzy jeszcze nie poznali Miłości Jezusa, aby ją odnaleźli i doświadczyli. Wtedy poznacie prawdę, a prawda was wyzwoli. Życzę sobie i czytelnikom poznanie pełni Prawdy.

Bibliografia

Biblia Tysiąclecia, Ewangelia Świętego Jana.

Bortkiewicz P., *Świadek Boga i świadek człowieka*, Warszawa 2017.

Bortkiewicz P., *W poszukiwaniu mądrości Jan Paweł II do polskiego środowiska uniwersyteckiego*, „Studia i Materiały”, nr 198, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Teologiczny, Poznań 2019.

Dec I., *Misja uniwersytetu w nauczaniu Jana Pawła II* – prelekcja wygłoszona na: XIII Międzynarodowy Kongres Katolicy a wychowanie – współczesne wyzwania szkolnictwa wyższego i nauki ku czci śp. JEm. ks. kard. Zenona Grocholewskiego, Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej, Toruń 20.11.2020.

Góźdz K., *Teologia i uniwersytet w poszukiwaniu i służeniu prawdzie według Josepha Ratzingera Benedykta XVI* – prelekcja wygłoszona na: XIII Międzynarodowy Kongres Katolicy a wychowanie – współczesne wyzwania szkolnictwa wyższego i nauki ku czci śp. JEm. ks. kard. Zenona Grocholewskiego, Wyższa Szkoła Kultury Społecznej i Medialnej, Toruń 20.11.2020.

Homilia Ojca Świętego Jana Pawła II w Łowiczu 14.06.1999. L'Osservatore Romano and Polish Bishops Conference, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/lowicz_14061999.html, data publikacji [dostęp: 2.11.2020].

Jan Paweł II, *Fides et ratio, o relacjach między wiarą i rozumem*, 14.09.1998., nr 3, nr 6.

Jan Paweł II, *Fragment przemówienia wygłoszonego w kolegiacie kościoła św. Anny z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997. <https://www.vatican-news.va/pl/podcast/-100-lecie-urodzin-sw-jana-pawla-ii/2020/05/ziarna-slowa-68-poslugamyslenia.html> [dostęp: 8.12.2020].

Jan Paweł II, *Homilia na Placu Niepodległości w Santo Domingo* (21.01.1979.), „Życie i Myśl” 1979, nr 5.

Jan Paweł II, *Homilia w czasie liturgii słowa skierowana do środowiska Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Częstochowa 6.06.1979, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997.

⁵² *Biblia Tysiąclecia, Ewangelia Świętego Jana* 14, 6.

- Jan Paweł II, *Misja uniwersytetu wobec osoby ludzkiej. Spotkanie z przedstawicielami wszystkich uniwersytetów w Szwecji*, Uppsala 9.06.1989, w: S. Urbański (red.), *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. II (1989-1999), Instytut Badań Naukowych Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jońskiego, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, *O wielką solidarność ducha. Przemówienie Papieża do uczestników seminarium nt. „Czas – Wieczność – Nieskończoność”*, Castel Gandolfo 7.08.2003., https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/czaswiecznosc_07082003.html [dostęp: 2.11.2020].
- Jan Paweł II, *Odpowiedzialność ludzi nauki i kultury za prawdę. Spotkanie z rektorami wyższych uczelni w Polsce na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika*, Toruń 7.06.1999, w: S. Urbański (red.), *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. II (1989-1999), Instytut Badań Naukowych Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jońskiego, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, *Przekroczyć próg nadziei*, Lublin 1996.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do katechetów, nauczycieli i uczniów*, IV Pielgrzymka Jana Pawła II do Polski: 1-9.06 i 13-16.08.1991., Włocławek, 6.06.1991, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/27wloclawek_06061991.html [dostęp: 2.11.2020].
- Jan Paweł II, *Przemówienie do młodzieży w Poznaniu 3 czerwca 1997*, DZ, t. 9.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do profesorów i studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Częstochowa 6.06.1979, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997.
- Jan Paweł II, *Przemówienie do przedstawicieli świata nauki*, Lublin 9.06.1987. [in:] *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997.
- Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997, w: *Pielgrzymki do Ojczyzny 1979-1983-1987-1991-1995-1997. Przemówienia, homilie*, Kraków 1997.
- Jan Paweł II, *Redemptor hominis*, Rzym 1979.
- Jan Paweł II, *Spotykamy się w imię wspólnej miłości do prawdy*, *Przemówienie z okazji 600-lecia Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Kraków 8.06.1997.
- Jan Paweł II, *Troska o przyszłość nauki i szkolnictwa wyższego w Polsce. Audycja dla rektorów uczelni akademickich w Polsce*, Watykan 4.01.1996, w: S. Urbański (red.), *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. II (1989-1999), Instytut Badań Naukowych Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jońskiego, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, *Uniwersytet miejscem zdobywania wiedzy i kształtowania sumienia – przemówienie w Castel Gandolfo 30.08.2001*, „Teologia Polityczna”, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-uniwersytet-miejscem-zdobywania-wiedzy-i-ksztaltowania-sumienia-tpct-31-> [dostęp: 2.11.2020].
- Jan Paweł II, *Uniwersytet miejscem zdobywania wiedzy i kształtowania sumienia – przemówienie w Castel Gandolfo 30.08.2001*, Teologia Polityczna, <https://teologiapolityczna.pl/jan-pawel-ii-uniwersytet-miejscem-zdobywania-wiedzy-i-ksztaltowania-sumienia-tpct-31-> [dostęp: 2.11.2020].
- Jan Paweł II, *W imię przyszłości kultury. Przemówienie w UNESCO, Paryż, 2 czerwca 1980*, w: M. Radwan, S. Wylęzek, T. Gorzkula (red.) *Wiara i kultura*, Rzym-Lublin 1988.
- Jan Paweł II, *W służbie prawdy i wolności. Spotkanie z profesorami i studentami Uniwersytetu w Padwie*, Padwa 12.09.1982., w: S. Urbański (red.), *Uniwersytety w nauczaniu Jana Pawła II*, t. II (1989-1999), Instytut Badań Naukowych Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jońskiego, Warszawa 2000.
- Jan Paweł II, *Wiara i kultura*, w: M. Radwan, T. Gorzkula, K. Cywińska (red.), *Wiara i kultura: dokumenty, przemówienia, homilie*, Polski Instytut Kultury Chrześcijańskiej. Fundacja Jana Pawła II, Rzym 1988.

- Kobyłecka E., *Nauczyciele i uczniowie gimnazjum wobec wyboru wartości. Między pewnością a zwątpieniem*, Zielona Góra 2009.
- Kobyłecka E., *Uniwersalny charakter myśli Jana Pawła II o człowieku i wychowaniu*, w: *Kultura nie tylko literacka. W kręgu myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Zeszyty Naukowe Uniwersytet Zielonogórski 2017, Seria: Scripta Humana, cz. I, t. 8.
- Sobór Watykański II, Deklaracja o wolności religijnej – Dignitatis humanae* w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, dekrety, deklaracje*, nr 2, tekst polski, Poznań.
- Wojtyła K., *Miłość i odpowiedzialność*, Lublin 1960.
- Wojtyła K., *Osoba i czyn: refleksyjne funkcjonowanie świadomości i jej emocjonalizacja*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1968, 6/1.
- Wojtyła K., *Żywotne tradycje uniwersytetu*, „Ethos” 2009 R. 22, nr 1/2 (85/86).
- Żywotne tradycje uniwersytetu europejskiego*, „Zeszyty Naukowe KUL” 1978, (21) nr 2.
- Ziejka F., *Jan Paweł II a świat akademicki*, „Nauka” 2011, nr 2.